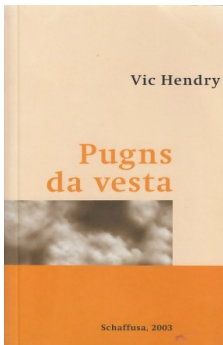

Vic Hendry: Pugns da vesta

DA PATRICIA SCHMED-SIALM

«In autur per propi selai engaschar, el uhegia il cumbat.» Quei scriva Vic Hendry en ses «Pugns da vesta». Suentar il premi da cultura dil Grischun ils anno 2001 vess Hendry saviu far serasontga. El ha mai cuschiu ed ei è buc uss il contemporan che quescha. Anzi: El ei adina sil current e pren adina puspei posiziun e di siu meini. Vic Hendry, oriunds da Cavorgia (l'ucliva sin la vart dretga dil Rein sper Sedrun) e sesents dapi igl onn 1960 a Schaffusa, ei in dils auturs ils pli productivs dalla litteratura sursilvana. In da ses hits ein las «Praulas - e caussas marvigliusas» - ellas ein stadas exhaustas suenter paucas jamnas. Uss ha el temps da stiarner per scriver e sto scriver avon ch'explodir.

Cuntegn

Las tematicas dils 131 pugns da vesta, ina specia da brevs cun in cuntegn che setegn buca discuss, ein numerusas, interessantas ed actualas. «*Mias davosas historias setegnan vid il tenachel, ina brava tschuplada puspei che jeu sepertgirel da dar orda maun, sch'ellas tegnan mei agrads. Il mument ch'il dies vegn gobs e las combas van suten. Quels screts ch'ei tagliai d'in auter model.*» Denter auter vul quei dir che Vic Hendry ha slargau la tematica ella litteratura sursilvana. Ins catta texts sur la filosofia greca, romana (Socrates, Epicur, Seneca) e tudestga (Nietzsche, Schopenhauer). Auters texts s'occupeschan dil pictur van Gogh e da scribents, critichers e schurnalists (Sep Mudest Nay, Zoe Jenny, Frank Kafka, Aglaja Veteranyi, Martin Walser Marcel Reich-Ranicki, F.A.Meyer) Hendry tematisescha era Christof Marthaler da Turitg, Hans Küng ed il gimnasiast Robert Steinhäuser dad Erfurt. Davos quels artechels sentan ins la lavur minuziusa e retschercada dil scribent.

Ils texts tractan ultra da quei da fugitivs dil Balcan che fan ina lavur nunlubida, dalla Secunda Uiera mundiala, da Treblinca, dalla problematica denter Palestins ed Israelits, dalla schinumnada affera da Thomas Borer cun Djamile Rowe, dalla stuornadad bovina, dalla malsogna da Creutzfeldt-Jacob, dall'antibiotica els pulasters dalla China e dalla frina da cadavers per la biestga....

Ina schelta da certs temas duegien far tschaffen da leger.

Il carstgaun

Il carstgaun ei fatschentaus fetg cun dil siu, el tschontscha mo da sesez,

«*ha bia da far;... ei traso sil precinct.*» El

«*in vischi zun rumpeivel*»,

«*in pauper gianter*»,

«*ina creatira marvigliusa*» ed

«*in specialist da sefar empaglia*» che viva en in

«*temps da crap e da betun e da puorla smulusa. Cumbein che nus vein daditg mess naven ils uaffens dall'epoca paleolitica.*»

Tscheugiu dat ei denton buca mo uffiaris, mobein era sulegl: «*Enzatgi peglia bunamein adina pil maun. Tscheugiu ein ins mai persuls. Suentar il sogn Batten sefa igl aunghel pertgirader vitier.*» La veta ei buca mo in suffrir cuntinuau: «*Con bi – sco carstgaun. Culs peis giun plaun e sut il blau dil tschiel.*»

Il tema dil vegnir vegls cumpara adina puspei. Lu «*plaidan ins savens dil vargau. Il vargau ei perpetens... Quella cruna human sefa buc enina veglia...*

Tut succeda en ratas. ... Ins s'isa – sco ils calzers e las caultschas. Igl entir tgierp dat is.... ins daventa in ruog che piarda. Aschia sei. Mintga di in toc pli datier dalla finitad.» Ins vegn stuschaus egl asil: «*Ord atgna casa, en in'otra, sut survigilonza... Dependenta da mintga da tschun. Quei ei ina tresta sort.*»

Dils giuvens tradeschan ils texts il suandont: «*Ils giavischs dalla buobanaglia daventan taniantamein gronds che biars dils geniturs pon buca redember. Sch'ins sa ver tut, tgei giavel ch'ins mo vul... E las lamentaschuns dils geniturs ein ureidias. Sch'ins ha dau als ses il det pign – vulan quels silsuentar il det, grond.*» Igl autur numna ils giuvens «*ils seismografs dils carschi*».

Vic Hendry ha adina puspei tematisau ils pigns e fleivels en sias ovras. A quei fatg stat el era fideivels uss. Ina dunna jastra p. ex. che schubregia «*astgass ... selubir schubergiaulidinuot.*»

Siu contuorn

Ina dallas pli bialas passaschas anflan ins leu, nua che Hendry descriva la patria: «*Patria ei ina realitad – humana ed animalica. ... Speranza per negin ina perschun. ... En quei plaz ha enzatgi mess ins a cauld, francau il suttapei – e mess en salv ... Il cor ei s'emplenius cun sentiments, en casa ed ordaviert.... Emprender d'enconuscher il liug cun sia entira natira, in tec historia e la geografia, epi surtut ils trics da discuorer e secapir cun las allusiuns e magari las sgnoccas. Mintga liug ed encarden ha sias atgnadads ed ils avdents ein schizun ualti remarcabels. Pongir: Mintga dicziun curiosa sto vegnir emprida. Pér cura ch'ins posseda ils detagls manechels dil liug niev – astgan ins entscheiver a projectar. Sche tgei projecziuns, endi? Las atgnas, las ezzas dalla derivonza che ti has empriu zanuauter.»*

Igl autur emigraus da Cavorgia paleisa bia da sia secunda patria, da Schaffusa. Ins survegn l'impressiun ch'el seigi attaschus fetg a quella patria. El gauda denter auter quei ruas en la Val dils fraissens sil Randen ni la calira el vonn dalla Cletgovia, la tiara tschep dil cantun Schaffusa. El raquenta dil zenn pign dil Munot, l'enzenna dil marcau da Schaffusa che tucca dapi 413 onns e peisa 420 kilos, e dalla Schaffusiana, il bastiment da passagiers sil Rein naven dalla cascada entochen al Lag dil Bodan.

La religiun et senn pli vast

Igl autur di da sesez ch'el seigi in laic en caussas religiusas. E tuttina cumpara la religiun adina puspei. Per Hendry ha «*Maria Madleina .. in suer; jeu ... clomel ella cun Maria da Magdala.*» En differents loghens menziuna igl autur la rolla impurtonta dallas dunnas, per semeglia: «*Las dunnas ein stadas dabia pli curaschusas (numnadamein ch'ils apostels). Sco per semeglia sut la crusch ed il di dalla levada.*»

Hendry descriva «*Ils bauns vits dalla dumengia*» ed «*Il tschiel ed igl aunghel pertgirader ein mo pli pils sgnups dil tut.*» Ina certa nostalgia selai udir: «*En mintga cass han ins ton sco mess giadora las hartas religiusas. ... Amulets ed amurettas ein pli da gatti davontier sil pèz.*»

Il scribent paleisa in fastedi: «*Ch'ils reformaturs dil sedischavel tschentaner han dismiss las statuas ed han dau si alv e grisch las scenas dalla Bibla. Oz perencunter – impundan ins temps e daners per scurclar ils frescos da gronda valor.*»

Ina biala passascha anflan ins davart igl advent: «*Ina disposiziun impressiunonta sco quella davon Nadal dat ei buc. Las battarias ein cargadas. Igl ei il stimul dalla vegnida e la spetga dil bambin. L'aria streha ils mauns che aulschan. Sin fatscha senvidan zulprins. ... Ils ins ed ils auters s'entardan sin via e selaian en cun las emoziuns dalla armada dil salit. Malgrad igl aus ed igl Argien en las vitrinas. Ed in survegn il cor da far enzatgei.*»

Il scribent ed il ROMONTSCH

Tenor il pugn da vesta «*Igl autur sepanza*» – in text zun captivont che paleisa bia sur digl autur – duess in scribent buca dir tut, schiglioc engola el la fantasia. «*Mess giu ner sin alv – ei semplamein sedau els mauns dils auters.*» Ils scripturs ein «*glied verclusa*». «*Enaquella che ti eis setratgs ora sil blut, eis ti scochemai vulnerabels. Sch'ins enconuscha tias intenziuns e tes sentiments intims.*»

«*Il Sursilvan ha aunc adina la Surselva e sa star a cauld en sias historias, buc il davos en la prosa e poesia da Sep Mudest Nay.*» En il text «*Frehira*» alleghescha Hendry ch'il Romontsch savessi daventar «in lumper e siu lungatg lumpaverc dalla fuera cun fuffens e bulschas e scarps sil schanugl ch'ins pudess scarpas l'entira olma ord la beglia.»

Era il lungatg mumma vegn tangaus: «*Cun lez stat ei mal. Ins po buca spitgar da siglir denteren cun in secund lungatg, sco per exempel cun igl engles. Avon ch'il lungatg matern sappi insumma setener vid la pli sempli structura che sedamonda. Co vul ins dumignar ina construcziun cun sias leschas, sch'ins ha buc idea dallas specias da plaids e dalla cumposiziun? ... E sco ins empren il lungatg-mumma empredan ins silsuenter mai in lungatg jester.*»

Il scolaesser

Igl anteriur scolast secundar soccupescha naturalmein era dalla scola: «*Ti, la scola sas ti mai pretender anavos. Ella ha liug duront in temps unic: ... E tgei peglias amauns cun las uras che ti has schau sladrir?*» El descriva plinavon il «burnout» dils scolasts ed il disgust dils affons d'emprender: «*Ils mussaders empialan las apparatus; els ein daventai menetschers cun la prestaziun da survetsch. ... Els (ils scholars sez) ein clients, ina clientella ch'ei nuota maufra, ina che tugna e fa canera.... Ch'ils affons empredan nuidis schuahegia ils mussaders. Biars han onz savens in cuntergust, schizun in cuntercor.*» El muossa ultra da quei sin mendas ella scola: «*Il pli sempel quen fan ins oz cun la maschina. Il mument ch'ins ha tschavera da trer ensemen treis cefras a tgau. ...*

Empren d'emprender. Ed jeu manegel buca la savida d'in lexicon. Per gliez vein nus las enumeraziuns lexicalas. Mobein emprender d'integrar las enconuschentschas en nosa cundiziun humana, sinaquei ch'ins sappi far diever adina e dapertut duront il dumpergi..... Jeu schulel sin ina massada teoria ed in hazer vocabulari, sche las enconuschentschas las pli semplas mauncan.»

Observaziuns criticas

Sco observatur precis che quescha buca bugen dat Hendry la tecca sur differentas caussas e personas. Per semeglia:

- *Ozildi san ins insumma buca pli tgei i ch'ins festivescha igl emprem - duost.* Denton: «*Cura ch'ei pertucca ina fiasta u in di da paus - ei scochemai mintga otga sil current.*»
- El tila era ils menetschers tras il tschariesch che «*tilan en all'ingronda, sblatschan culs mauns e fuin, sche la nav stat sin sfundrar.*» Igl autur sevilenta: «*Il luvrader cun ses dus mauns spir lavur ei a mesa via. El ch'ei desistius dalla schurnada, ha purtau il pal dall'affischa per silsunter survegnir giu per las ureglias. E damaun podà la brev blava en casa e negin che sempatscha per ina buccada luvrer culs mauns cuts da grass.*» — Las 900 postas che vegnan a vegnir serradas duront ils proxims onns entochen sils anno 2005 «*ein in scandal*». - «*... naparts van per mintga stria fuera nauscha en l'apoteca e laguotan scaffas pleinas medischnas, enstagl da laguoter da vit e da secumentar pli savens cun la spida.*»

Intents

Vic Hendry fa resortir bia messadis. In da quels ei dad ir culs egls aviarts ed allerts tras il mund e da far diever dils tschun senns: «*Culs egls aviarts stuessen ins ir ordaviert. Sche ton vala la peina dad esser viu. ... Mess il cass che ti eis aunc mai selegraus d'ina rendida dil suleagl festgina da prender suenter. ... E tut schabegia senza pli bia, di per di. Schi regularmein ch'ins fa pauca feda; surveser ei savens mitgiert.*»

El cussegia era: «*Paupra tgi, che scaglia naven las uras. In di vegn ina sco l'autra a purtar plogn. Era las ezzas - duront las qualas ins ha buca fatg peda. Cun quellas strias furtinas che catschan ins tut empaglia. Tgi ch'ei adina sil sprun – sto ir vonzeivi en brauncas.*»

Ortografia, lungatg e stil

Igl autur ughegia da far cumpromiss quei che pertucca l'ortografia, p. ex.:

viz, comilfo, confi, bleihs, spre, esser ... a schur, menetscher, tschumbos e smalltal.

Sch'ins enconuschess buc igl autur, savess ins dir suenter la lectura dallas, empremas lingias ch'ei setracti da Vic Hendry. El ha in stil ch'ei tondanavon ses ch'ins sa buca scumbigliar cun in auter. El emprova d'imitar il lungatg dil pievel: «*Nuotatonmeins ei igl autur sez ius stediamein ora sin via; el ei sefruntaus mintga di cugl empermer carstgaun ed ha fatg grond adatg da mintga plaid giud la bucca.*» Siu lungatg ei pregnants, precis. Siu dun d'observar fa surstar e sedistingua tras ina precisiun admirabla. Cun paucs plaids di el ina massa. El sa era scriver aschia ch'ins resenta l'atmosfera dil descret. Verdads humanas ch'ins savess numnar aforissem embelleschan il cuntegn: «*Fuss cherli cumadeivel, sch'ins savess far cul cor dis da portas aviartas e dar cun la glied il quitaus.*»

Entgins maletgs, entginas persunificaziuns, cumparegliaziuns, descripciuns da colurs ed atgnas creaziuns duegien illustrar il detg;

«*Il misteri dil mund sesarva sco il brumbel d'ina orchidea.*»;

«*Ina tgeua allegria: Endi - tgei amogna da colurs; il mellen safrauna ed il tgietschen sco burnida cun il blau calamandrin e las violas.*»;

«*... ei il bien propiest daus en la meltra*»;

«*specialists la fuortga pleina*»;

«*El seigi staus petta platta*» e

«*Sche jeu lasch far la Gionclaua*».

Hendry ha in sentiment linguistic ella detta:

«*La Deita stat sil drun - mo ha tuttavia buc ina luna dil drun.* »,

«*El raschuna raschuneivlamein*»,

«*La flommetta flammegia*»,

«*bia lumpamenta che fa lumpaver*» ni

«*la raziun raziunala*».

Ina buna investiziun

Il cudisch «Pugns da vesta» cun temas zun vasts ed actuals slarga la tematica ella litteratura sursilvana ed enrihescha ella. El fa queidas da leger. Il lectur vegn tschaffaus dall'atmosfera descretta, sesenta savens pertuccaus e sto reflectar.

La davosa passascha dil cudisch secloma: «*Trenta francs e varga da bi maun - bia. Aschia per in cudisch. Da beiber e cigarettas fuss podà investiu meglier. Denton mo forsa?*» Quella verdad che segir era auters scribents han experimentau dat da ponderar. Pia: Daco leger?

«*Has legiu quei cudisch? Quei ei pil solit ina tschécca damonda. Buca denton senza ina resca. Ti mettas enzatgi en perfetg.*» Tgi che vul pia buc esser en perfetg, dueigi leger ils «Pugns da vesta». Ei vala la peina!

LQ 06-05-2003